УДК 327(510:540):341.222»18/20»
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2026.42.27

Покась М. С.
к. істор. наук, доцент,
кафедра міжнародних відносин факультету міжнародних відносин,
політології та соціології
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
к. 32, Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65082, Україна
e-mail: mike-pokas@onu.edu.ua
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3626-7260

ІСТОРИЧНІ ТА МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ЕВОЛЮЦІЇ КИТАЙСЬКО-ІНДІЙСЬКОГО КОРДОНУ

Стаття присвячена комплексному аналізу еволюції китайсько-індійського кордону – найдовшого у світі неделімітованого сухопутного кордону між двома ядерними державами. Мета дослідження – простежити історичні витоки прикордонної суперечки між КНР та Республікою Індія, обґрунтувати періодизацію її розвитку та визначити вплив міжнародно-політичних чинників на динаміку ескалації й деескалації конфлікту. Методологічну основу становлять історико-генетичний і проблемно-хронологічний методи, порівняльно-правовий аналіз договірної бази, кейс-аналіз прикордонних криз, якісний аналіз змісту офіційних документів, а також положення неореалізму та теорії регіональних комплексів безпеки. Джерельну базу утворюють міждержавні угоди 1993, 1996 і 2005 рр. та офіційні документи переговорного механізму Спеціальних представників 2025 р.

На основі трьох критеріїв – зміни правового режиму кордону, характеру взаємодії сторін і міжнародно-системного контексту – обґрунтовано виокремлення шести етапів еволюції суперечки: «імперського фронтиру» (до 1947 р.), успадкування колоніальних претензій і війни (1947–1962 рр.), «замороженого» конфлікту (1962–1988 рр.), інституціоналізації заходів довіри (1988–2013 рр.), силового протистояння (2013–2020 рр.) та кризового врегулювання (після 2020 р.). Показано, що визначальними чинниками динаміки конфлікту є тибетське питання, зміна балансу сил в Азії та позиції третіх держав – СРСР, США і Пакистану. Зроблено висновок, що консенсус 24-го раунду переговорів Спеціальних представників (серпень 2025 р.) засвідчує перехід до поетапного узгодження окремих ділянок кордону, але не усуває принципових розбіжностей щодо Аксайчину та Аруначал-Прадешу.

Ключові слова: КНР, Індія, Лінія фактичного контролю, лінія Мак-Магона, прикордонний конфлікт.

Постановка проблеми в загальному вигляді, її зв›язок з науковими або практичними задачами. Питання кордонів в історичному, географічному та політологічному контекстах є одним з найважливіших у сучасному світі, оскільки в умовах міжнародно-політичної турбулентності саме питання врегулювання прикордонних конфліктів, особливо між великими державами, набуває ключового значення для збереження регіональної та глобальної безпеки.

© Покась М. С., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Китайсько-індійський кордон є унікальним об'єктом дослідження. З одного боку, це найдовший у світі неделімітований сухопутний кордон, що розділяє дві найбільші за населенням держави світу, обидві з яких володіють ядерною зброєю. З іншого боку, саме тут у 1962 р. відбулася єдина в історії повномасштабна війна між КНР та Індією, а у 2020 р. – перше за понад сорок років зіткнення з людськими жертвами. Попри те, що з кінця 1980-х рр. сторони створили розгалужену систему двосторонніх переговорних механізмів, вони досі не дійшли згоди навіть щодо самого проходження Лінії фактичного контролю. В умовах формування нового балансу сил в Азії, суперництва КНР зі США та посилення ролі Індії як самостійного центру сили еволюція китайсько-індійського кордону стає важливим індикатором стану міжнародної безпеки в регіоні в цілому. Для української науки про міжнародні відносини проблема має й прикладне значення: досвід функціонування механізмів кризового управління на спірному кордоні між ядерними державами важливий для осмислення сучасних підходів до врегулювання територіальних конфліктів і формування зовнішньополітичної стратегії України щодо держав Азії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема китайсько-індійського кордону посідає помітне місце в зарубіжній історіографії. Класичними працями, присвяченими колоніальним витокам суперечки, є дослідження британського історика А. Лема (Lamb, 1964), а також резонансна праця Н. Максвелла (Maxwell, 1970), який поклав значну частину відповідальності за війну 1962 р. на індійське керівництво. Комплексний аналіз китайсько-індійського суперництва у XX ст. запропонував Дж. Гарвер (Garver, 2001), а місце суперечки в загальній системі територіальних конфліктів КНР розглянув М. Т. Фрейвел (Fravel, 2008). Індійський погляд на проблему представлений працями С. Рагхавана (Raghavan, 2010), колишнього радника з національної безпеки Індії Ш. Менона (Menon, 2016) та колишнього міністра закордонних справ (foreign secretary) Індії В. Гокхале, який проаналізував переговорну практику КНР щодо Індії (Gokhale, 2021). Роль США у трикутнику США – Індія – КНР у період холодної війни дослідила Т. Мадан (Madan, 2020). Події 2020 р. в Ладакху докладно проаналізували М. Джоші (Joshi, 2022) та С. Весткотт, який пояснив дії КНР логікою «вікна можливостей», що закривалося внаслідок розбудови індійської прикордонної інфраструктури (Westcott, 2021). У вітчизняній науковій літературі проблема висвітлювалася переважно в енциклопедичному форматі (Kobzarenko, 2004) та в аналітичних матеріалах, присвячених поточним подіям.

Методологічна основа дослідження. Об'єктом дослідження є китайсько-індійські міждержавні відносини, предметом – еволюція прикордонної суперечки між КНР та Республікою Індія та міжнародно-політичні чинники її динаміки. Хронологічні межі охоплюють період від Чушульського договору 1842 р. до 24-го раунду переговорів Спеціальних представників КНР та Індії з питання кордону (серпень 2025 р.). Дослідження ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності та системності.

Історико-генетичний метод застосовано для реконструкції походження ключових ліній розмежування (лінії Джонсона, лінії Макартні–Макдональда, лінії Мак-Магона) та виявлення правових підстав взаємних претензій. Проблемно-хронологічний метод і метод періодизації дали змогу виокремити етапи еволюції суперечки. Періодизацію побудовано на трьох критеріях: 1) зміна правового режиму кордону (укладення або порушення ключових міждержавних угод); 2) зміна

характеру взаємодії сторін (збройне протистояння, «заморожений» конфлікт, переговорний процес); 3) зміна міжнародно-системного контексту (деколонізація, холодна війна, розпад біполярної системи, посилення КНР). Межею етапу вважається подія, що одночасно змінює щонайменше два з цих параметрів.

Порівняльно-правовий аналіз застосовано до договірної бази – від Чушульського договору 1842 р., англо-китайської конвенції 1890 р. та документів Сімлської конференції 1913–1914 рр. до угод 1993, 1996 і 2005 рр. Метод кейс-аналізу (case study) використано для порівняння найгостріших прикордонних криз (1962, 1967, 1986–1987, 2017 і 2020 рр.) за спільними параметрами: причини, масштаб, роль третіх держав, спосіб деескалації. Якісний аналіз змісту (qualitative content analysis) офіційних документів МЗС КНР та Індії 2024–2025 рр. дав змогу визначити зміст і межі сучасного процесу нормалізації.

Теоретичну рамку дослідження становлять положення неореалізму (концепції балансу сил і дилеми безпеки), які пояснюють вплив зміни співвідношення сил на поведінку сторін, а також теорія регіональних комплексів безпеки Б. Бузана та О. Вевера (Buzan & Wæver, 2003), що дає змогу розглядати китайсько-індійську суперечку у взаємозв'язку з індійсько-пакистанським конфліктом і позиціями малих гімалайських держав. Джерельну базу становлять тексти міждержавних угод (Agreement, 1993; Agreement, 1996; Agreement, 2005) та офіційні документи механізму Спеціальних представників (MFA PRC, 2025); фактологічні дані зіставлено з висновками зарубіжної історіографії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. У вітчизняній історіографії фактично відсутні спроби комплексно оцінити еволюцію китайсько-індійського кордону від колоніальної доби до сьогодення, запропонувати обґрунтовану періодизацію цього процесу та визначити роль міжнародно-політичних чинників – позицій третіх держав і змін глобального балансу сил – у динаміці конфлікту. Не проаналізованими залишаються й результати переговорного процесу 2024–2025 рр. Саме ці прогалини і покликана заповнити дана стаття.

Мета статті полягає в тому, щоб простежити історичні витоки та еволюцію прикордонної суперечки між КНР та Індією, обґрунтувати періодизацію її розвитку, проаналізувати вплив міжнародно-політичних чинників і третіх держав на ескалацію та деескалацію конфлікту, а також оцінити перспективи його врегулювання. Для досягнення мети поставлено такі завдання: з'ясувати правові підстави взаємних претензій сторін, сформовані в колоніальну добу; визначити критерії та етапи еволюції суперечки; проаналізувати роль третіх держав на кожному етапі; оцінити зміст і межі нормалізації 2024–2025 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів. Історично склалося так, що протягом століть між Індостаном і Китаєм не існувало безпосереднього кордону в сучасному розумінні цього слова. Їх розділяли Гімалаї, Каракорум і Тибетське нагір'я, а роль буфера відігравали Тибет та низка гімалайських князівств, які перебували в різному ступені залежності від сусідніх держав. Прикордонні території були малонаселеними або зовсім безлюдними, тому питання їх точного розмежування не виникало. Традиційна межа визначалася переважно звичаєм – районами випасу худоби, маршрутами торговельних караванів і паломників, юрисдикцією місцевих монастирів (Lamb, 1964).

Ситуація почала змінюватися в XIX ст., коли Британська імперія, розширюючи свої володіння в Індії, вийшла до Гімалаїв. Першим документом, що стосувався західної ділянки майбутнього кордону, став Чушульський договір 1842 р., укладений після війни між догрською державою (васалом сикхів, а згодом британців) з одного боку та Тибетом і Цинською імперією з іншого. Договір підтверджував «старі встановлені кордони» Ладакху, проте не містив їх опису. Після утворення під британським протекторатом князівства Джамму і Кашмір британська адміністрація зіткнулася з потребою визначити його північно-східну межу.

У 1865 р. співробітник Трігонометричної зйомки Індії В. Джонсон провів лінію, яка включала до складу Кашміру все плато Аксайчин аж до хребта Куньлунь. Ця так звана «лінія Джонсона» ніколи не була запропонована Китаю і не мала договірного оформлення. У 1899 р. британський уряд, зацікавлений у створенні буфера проти можливого просування Російської імперії, запропонував Цинському двору компромісну лінію Макартні–Макдональда, за якою більша частина Аксайчину відходила до Китаю. Пекін на цю пропозицію не відповів, і в подальшому британські карти зображували то одну, то іншу лінію залежно від поточної політичної кон'юнктури (Lamb, 1964). Таким чином, на момент здобуття Індією незалежності західна ділянка кордону залишалася юридично невизначеною.

Більш складною була ситуація у східному секторі. Після революції 1911 р. в Китаї Тибет фактично вийшов з-під контролю Пекіна. Скориставшись цим, британська сторона ініціювала тристоронню конференцію в Сімлі (1913–1914 рр.) за участю представників Британської Індії, Тибету та Китайської Республіки. Головним питанням конференції був статус Тибету, однак паралельно, шляхом обміну нотами між британським уповноваженим Г. Мак-Магоном та тибетським представником у березні 1914 р., було погоджено лінію розмежування між Тибетом та Британською Індією, яка в цілому проходила по Гімалайському вододілу від Бутану до Бірми. Китайський представник парафував проєкт конвенції, проте уряд Китайської Республіки відмовився її ратифікувати, а переговори щодо лінії Мак-Магона з китайською стороною взагалі не велися (Maxwell, 1970).

Відповідно, юридична позиція сторін щодо східного сектору від самого початку була діаметрально протилежною. Для Британської Індії, а згодом для Республіки Індія лінія Мак-Магона була законним кордоном, встановленим угодою з Тибетом як суб'єктом, здатним укладати міжнародні договори. Для будь-якого китайського уряду – як Гоміньдану, так і комуністичного – визнання цієї лінії означало б визнання міжнародної правосуб'єктності Тибету, а отже, ставило б під сумнів суверенітет Китаю над Тибетом. Варто зазначити, що й сама британська адміністрація тривалий час не поспішала реалізовувати лінію Мак-Магона на практиці – спроби освоєння відповідних територій розпочалися лише наприкінці 1930-х – у 1940-х рр., а район Таванга перейшов під фактичну індійську адміністрацію тільки у 1951 р. (Garver, 2001).

Середній сектор кордону, що проходить уздовж сучасних індійських штатів Хімачал-Прадеш і Уттаракханд, був предметом менш гострих суперечок і стосувався лише окремих перевалів та пасовищ. Кордон між Сіккімом і Тибетом був визначений англо-китайською конвенцією 1890 р., яка згодом стала одним з аргументів сторін у кризі на плато Доклам у 2017 р.

Таким чином, до 1947 р. кордон між Індостаном і Китаєм залишався не стільки лінією, скільки широкою прикордонною зоною – «імперським фронтиром», межі

якого визначалися передусім стратегічними міркуваннями Британської імперії, а не узгодженими міжнародними угодами.

Новий етап у розвитку проблеми розпочався зі здобуттям Індією незалежності у 1947 р. та проголошенням КНР у 1949 р. Обидві держави, які позиціонували себе як антиколоніальні, водночас вважали себе спадкоємицями територіальної спадщини своїх попередників. Індійське керівництво на чолі з Дж. Неру виходило з того, що кордон в цілому визначений історією та традицією і не потребує переговорів. Для КНР ключовим питанням було встановлення контролю над Тибетом, що й було зроблено у 1950–1951 рр. Із вступом Народно-визвольної армії Китаю до Тибету Індія та КНР вперше в історії отримали безпосередній спільний кордон (Garver, 2001).

Початковий період китайсько-індійських відносин характеризувався демонстративною дружбою, яка увійшла в історію під гаслом «Хінді-чіні бхай-бхай» («індійці та китайці – брати»). У квітні 1954 р. було підписано угоду про торгівлю та зв'язки між Тибетським районом Китаю та Індією, преамбула якої закріпила знамениті «П'ять принципів мирного співіснування» (Панча шила). Індія відмовилася від успадкованих від Британії привілеїв у Тибеті й фактично визнала його частиною КНР. Проте питання кордону в угоді не порушувалося: індійська сторона вважала його вирішеним, тоді як китайська – відкладеним.

Перші серйозні суперечності виникли наприкінці 1950-х рр. У 1951–1957 рр. КНР побудувала через Аксайчин автомобільну дорогу, яка з'єднала Синьцзян і Тибет, однак в Індії про це стало відомо лише у 1957–1958 рр. Для Пекіна ця дорога мала виняткове стратегічне значення, оскільки була єдиним надійним сухопутним шляхом до західного Тибету. Для Нью-Делі ж той факт, що Китай непомітно збудував стратегічну магістраль на території, яку Індія вважала своєю, став свідченням як слабкості індійського контролю над прикордонням, так і прихованих намірів Пекіна (Maxwell, 1970).

Ситуація різко загострилася у 1959 р. Придушення антикитайського повстання в Тибеті та втеча до Індії Далай-лами, якому індійський уряд надав притулок, перетворили тибетське питання на чинник взаємної недовіри. У листуванні з Дж. Неру прем'єр Держради КНР Чжоу Еньлай наголосив, що китайсько-індійський кордон ніколи не був офіційно делімітований, а лінія Мак-Магона є продуктом британської колоніальної політики і не може вважатися законною. Водночас у серпні та жовтні 1959 р. відбулися перші збройні зіткнення в районі Лонгджу у східному секторі та на перевалі Конгка в західному секторі, що мали людські жертви.

Під час візиту Чжоу Еньлая до Делі у квітні 1960 р. китайська сторона неофіційно запропонувала своєрідний «пакетний» компроміс: фактичне визнання КНР індійського контролю над східним сектором в обмін на визнання Індією китайського контролю над Аксайчином. Індійське керівництво, обмежене внутрішньополітичною ситуацією та переконаністю у правовій обґрунтованості власних претензій, відхилило цю ідею. Робота спільних груп посадовців у 1960 р. лише зафіксувала несумісність історико-правових аргументів сторін (Fravel, 2008).

З 1961 р. Індія розпочала так звану «політику висунутих постів» (forward policy), яка передбачала розміщення невеликих військових постів на спірних територіях, у тому числі в тилу китайських позицій у західному секторі. Індійське керівництво виходило з того, що Китай не ризикне відповісти силою (Raghavan, 2010). Цей

розрахунок виявився помилковим. 20 жовтня 1962 р. НВАК розпочала масштабний наступ одночасно в західному та східному секторах. Погано підготовлені й забезпечені індійські війська зазнали важкої поразки: у західному секторі КНР встановила контроль над усім Аксайчином у межах своїх претензій, а у східному – просунулася до передгір'їв Ассаму. 21 листопада 1962 р. КНР в односторонньому порядку оголосила про припинення вогню та відвела війська у східному секторі на позиції за 20 км від лінії фактичного контролю станом на листопад 1959 р., зберігши при цьому контроль над Аксайчином (Maxwell, 1970).

Війна 1962 р. мала важливий міжнародно-політичний вимір. Вона відбувалася одночасно з Карибською кризою, що обмежувало можливості наддержав реагувати на події в Гімалаях. США та Велика Британія надали Індії екстрену військову допомогу, що стало важливим чинником американсько-індійського зближення (Madan, 2020). СРСР, який перебував у стані наростаючого конфлікту з КНР, але ще не був готовий до відкритого розриву, спочатку зайняв стриману позицію, проте згодом розширив співпрацю з Індією, що заклало основи радянсько-індійського стратегічного партнерства. Спроба групи неприєднаних держав на Коломбській нараді у грудні 1962 р. запропонувати компромісні умови врегулювання не мала успіху (Kobzarenko, 2004).

Ще одним наслідком війни стало зближення КНР з Пакистаном. У березні 1963 р. обидві держави уклали угоду про кордон, за якою Пакистан визнав китайський суверенітет над долиною Шаксгам площею понад 5 тис. кв. км на території, що, з точки зору Індії, є частиною Кашміру. Таким чином, китайсько-індійська прикордонна суперечка виявилася органічно пов'язаною з індійсько-пакистанським конфліктом через Кашмір, що надало їй тристоронній характер (Garver, 2001).

Отже, у 1947–1962 рр. прикордонна суперечка перетворилася з успадкованої від колоніальної доби правової проблеми на відкритий збройний конфлікт. Ключовими чинниками ескалації стали тибетське питання, стратегічне значення Аксайчину для КНР, взаємна недовіра керівництва та помилкові оцінки намірів і можливостей протилежної сторони.

Протягом 1962–1988 рр. конфлікт мав переважно «заморожений» характер. Дипломатичні відносини між державами були понижені до рівня тимчасових повірених у справах, а переговори щодо кордону не велися. Втім, періодично відбувалися збройні інциденти. У вересні–жовтні 1967 р. на перевалах Нату-Ла та Чо-Ла на кордоні Сіккіму з Тибетом відбулися запеклі бої з використанням артилерії, у яких індійські війська, на відміну від 1962 р., змогли дати ефективну відсіч. У 1975 р., невдовзі після включення Сіккіму до складу Індії, в районі перевалу Тулунг-Ла загинули індійські військовослужбовці – це були останні до 2020 р. жертви на кордоні.

Міжнародний контекст цього періоду визначався радянсько-китайським конфліктом та американсько-китайським зближенням. Індійсько-радянський договір про мир, дружбу і співробітництво 1971 р. та одночасне зближення КНР зі США й Пакистаном закріпили розстановку сил, за якої Індія і Китай опинилися в протилежних геополітичних таборах (Madan, 2020). Разом з тим, жодна зі сторін не була зацікавлена у новій великій війні, і обидві віддавали перевагу збереженню статус-кво (Garver, 2001).

Відновлення діалогу почалося наприкінці 1970-х рр. У 1976 р. сторони відновили обмін послами, а у 1979 р. міністр закордонних справ Індії А. Б. Ваджпаї

відвідав Пекін. З 1981 р. проводилися раунди переговорів на рівні заступників міністрів, які, однак, не дали відчутних результатів. Останньою серйозною кризою цього етапу стало протистояння в долині Сумдоронг-Чу поблизу Таванга у 1986–1987 рр., яке збіглося з наданням Аруначал-Прадешу статусу штату Індії. Обидві сторони висунули до району значні контингенти військ, проте до збройного зіткнення справа не дійшла.

Новий етап у розвитку проблеми почався з візиту прем'єр-міністра Індії Р. Ганді до Пекіна у грудні 1988 р. – першого візиту індійського прем'єра до КНР за 34 роки. Сторони домовилися не робити врегулювання прикордонного питання попередньою умовою розвитку відносин в інших сферах та створили Спільну робочу групу з питань кордону. Фактично це означало відмову від логіки «спочатку кордон, потім співпраця», що домінувала після 1962 р. (Menon, 2016).

Розпад біполярної системи міжнародних відносин сприяв подальшій деескалації. Індія втратила підтримку СРСР і була змушена переглядати свою зовнішньополітичну стратегію, а КНР, зосереджена на економічних реформах, була зацікавлена в стабільній периферії. Результатом стало підписання 7 вересня 1993 р. Угоди про підтримання миру і спокою вздовж Лінії фактичного контролю в прикордонних районах. Ця угода вперше в договірній практиці сторін закріпила поняття «Лінія фактичного контролю», зобов'язала сторони не застосовувати силу та не загрожувати її застосуванням і передбачала, що остаточне врегулювання питання кордону має бути досягнуте шляхом мирних переговорів (Agreement, 1993). У листопаді 1996 р. її доповнила Угода про заходи зміцнення довіри у військовій сфері вздовж Лінії фактичного контролю, яка передбачала скорочення чисельності військ і озброєнь у прикордонній зоні та заборонила відкривати вогонь і проводити вибухові роботи в межах двох кілометрів від Лінії фактичного контролю (Agreement, 1996).

Ядерні випробування Індії 1998 р., які індійське керівництво у листі до президента США Б. Клінтона пояснювало, зокрема, загрозою з боку Китаю, тимчасово погіршили відносини, проте не зруйнували створену систему. Під час візиту прем'єр-міністра А. Б. Ваджпаї до Пекіна у 2003 р. було засновано механізм Спеціальних представників з питань кордону, які мали напрацювати політичну рамку остаточного врегулювання. У квітні 2005 р. сторони підписали Угоду про політичні параметри та керівні принципи врегулювання питання китайсько-індійського кордону, у якій погодилися враховувати історичні свідчення, національні почуття, практичні труднощі та інтереси обох сторін, а також інтереси населення прикордонних районів (Agreement, 2005). Остання норма тлумачилася в Індії як гарантія того, що населені райони, зокрема Таванг, не будуть предметом територіального обміну, однак незабаром китайська сторона висловила інше розуміння цього положення.

Подальша інституціоналізація відбулася у 2012 р. зі створенням Робочого механізму з консультацій і координації з питань китайсько-індійського кордону (WMCC) та у 2013 р. з підписанням Угоди про співробітництво в галузі охорони кордону. Таким чином, протягом 1988–2013 рр. сторони створили розгалужену систему двосторонніх механізмів, що дозволила утримувати конфлікт у керованих межах. Разом з тим, жодних реальних кроків до делімітації кордону зроблено не було: сторони так і не обмінялися картами, що позначають їхнє бачення Лінії фактичного контролю в західному та східному секторах (Joshi, 2022).

Наступний етап розвитку конфлікту, що розпочався у 2013 р., був зумовлений докорінною зміною балансу сил між сторонами. Швидке економічне зростання КНР дозволило Пекіну здійснити масштабну модернізацію НВАК та розбудувати в Тибеті й Синьцзяні розвинену транспортну інфраструктуру – залізниці, автомобільні дороги, аеродроми. Індія, яка тривалий час свідомо не розвивала прикордонні комунікації, побоюючись, що ними скористається противник, з другої половини 2000-х рр. також розпочала масштабне будівництво доріг і аеродромів у Ладакху та Аруначал-Прадеші. Взаємна розбудова інфраструктури поблизу Лінії фактичного контролю різко збільшила кількість контактів між патрулями та ймовірність інцидентів (Joshi, 2022).

У квітні–травні 2013 р. відбулося протистояння в районі рівнини Депсанг у Ладакху, а у вересні 2014 р., під час візиту Голови КНР Сі Цзіньпіна до Індії, – у районі Чумар. Найгострішою кризою цього періоду стало 73-денне протистояння на плато Доклам у червні–серпні 2017 р., яке виникло через спробу китайської сторони побудувати дорогу на території, на яку претендує Бутан. Індійські війська, діючи на підтримку союзного Бутану, перешкодили будівництву. Криза показала, що конфлікт виходить за межі двосторонніх відносин і зачіпає інтереси малих гімалайських держав – Бутану та Непалу.

Спроби пом'якшити напруженість через неформальні саміти лідерів у Ухані (2018 р.) та Ченнаї (2019 р.) мали обмежений ефект. У серпні 2019 р. Індія змінила конституційний статус штату Джамму і Кашмір і утворила окрему союзну територію Ладакх, до складу якої на індійських картах включено й Аксайчин. КНР засудила це рішення як таке, що зачіпає її територіальний суверенітет. Водночас посилювалося індійсько-американське стратегічне партнерство, активізувався чотиристоронній діалог з безпеки (Quad) за участю США, Японії, Австралії та Індії, який у Пекіні сприймали як інструмент стримування КНР.

У квітні–травні 2020 р. НВАК висунула значні контингенти до кількох ділянок Лінії фактичного контролю в Ладакху – в районі озера Пангонг-Цо, долини Галван, Хот-Спрінгс, Гогри та рівнини Депсанг. У ніч на 15 червня 2020 р. в долині Галван відбулося рукопашне зіткнення, у якому загинули 20 індійських військовослужбовців; китайська сторона згодом офіційно визнала загибель чотирьох своїх військових. Це були перші за 45 років людські втрати на китайсько-індійському кордоні. Знаменно, що зіткнення відбулося без застосування вогнепальної зброї, що, з одного боку, свідчило про збереження певних обмежень, встановлених угодою 1996 р., а з іншого – про фактичний крах системи заходів довіри, створеної у 1990-х рр. (Joshi, 2022). За оцінкою С. Весткотта, рішення Пекіна було зумовлене прагненням закріпити тактичні переваги на Лінії фактичного контролю до того, як Індія завершить розбудову прикордонної інфраструктури (Westcott, 2021).

Події 2020 р. мали серйозні міжнародно-політичні наслідки. Індія запровадила обмеження на китайські інвестиції, заборонила низку китайських мобільних застосунків, посилила співпрацю зі США в межах Quad. На Лінії фактичного контролю в Ладакху обидві сторони розгорнули по кілька десятків тисяч військовослужбовців, а між зонами розведення військ утворилися «буферні зони», у яких індійські війська втратили можливість патрулювання. Таким чином, етап 2013–2020 рр. характеризувався переходом конфлікту зі стану «керованої стабільності» до стану відкритого військового протистояння, хоча й без повномасштабних бойових дій.

Після 2020 р. розпочався новий етап – кризового врегулювання та обережної нормалізації. У ході численних раундів переговорів командувачів корпусів сторони у 2021–2022 рр. здійснили розведення військ на північному та південному берегах озера Пангонг-Цо, у районі Гогри та Хот-Спрінгс. Утім, напруженість зберігалася: у грудні 2022 р. відбулося зіткнення в районі Янгцзе поблизу Тавангa у східному секторі, у 2023 р. КНР оприлюднила «стандартну карту», на якій Аруначал-Прадеш та Аксайчин позначено як китайську територію, а впродовж 2017–2025 рр. китайська сторона кілька разів оприлюднювала переліки «стандартизованих» китайських назв населених пунктів і географічних об'єктів Аруначал-Прадешу, що викликало протести Нью-Делі.

Перелом відбувся у жовтні 2024 р., коли сторони досягли домовленості щодо відновлення патрулювання в районах Депсанг і Демчок – останніх спірних точках, що залишилися після 2020 р. Ця домовленість відкрила шлях до зустрічі Н. Моді та Сі Цзіньпіна в Казані та відновлення роботи механізму Спеціальних представників, який не функціонував з 2019 р. У грудні 2024 р. в Пекіні відбувся 23-й раунд переговорів Спеціальних представників, а 19 серпня 2025 р. у Нью-Делі – 24-й раунд, за підсумками якого сторони погодили десять пунктів консенсусу, зокрема щодо створення в межах WMCC Експертної групи для вивчення можливості «раннього врожаю» в делімітації кордону та Робочої групи з управління кордоном, запровадження механізмів переговорів на рівні генералів у східному та середньому секторах на додаток до вже наявного в західному секторі, а також відновлення прикордонної торгівлі через три визначені пункти (MFA PRC, 2025). Нормалізацію прискорили й зовнішні чинники – зокрема, загострення торговельних суперечностей між Індією та США у 2025 р. Наприкінці серпня 2025 р. Н. Моді вперше за сім років відвідав КНР, взявши участь у саміті Шанхайської організації співробітництва в Тяньцзіні.

Водночас нормалізація має обмежений характер. Значні військові угруповання обох сторін залишаються розгорнутими в глибині прикордонних районів, а процес делімітації перебуває лише на стадії обговорення можливого «раннього врожаю». До цього додаються нові чинники напруженості, зокрема будівництво КНР гігантської гідроелектростанції в нижній течії річки Ярлунг-Цангпо (Брахмапутри) поблизу кордону з Аруначал-Прадешем, що актуалізувало проблему транскордонних річок, а також невизначеність питання про наступника нинішнього Далайлами, яке Пекін розглядає як свою внутрішню справу. Ідея «раннього врожаю» передбачає насамперед узгодження тих ділянок, де розбіжності мінімальні, без шкоди для остаточного врегулювання, тобто фактично відкладає вирішення ключових питань Аксайчину та Аруначал-Прадешу на майбутнє.

Таким чином, з позицій неореалізму обом сторонам вигідніше підтримувати керовану стабільність на кордоні: для КНР це дозволяє зосередитися на суперництві зі США та тайванському питанні, для Індії – на економічному розвитку та протидії загрозам з боку Пакистану. Разом з тим, асиметрія сил на користь КНР, взаємна недовіра, яка після 2020 р. значно посилилася, та символічне значення спірних територій для національної ідентичності обох держав зберігають потенціал для нових криз. З погляду теорії регіональних комплексів безпеки, тісний зв'язок суперечки з індійсько-пакистанським конфліктом та інтересами Бутану і Непалу не дозволяє розглядати її як суто двосторонню проблему (Buzan & Wæver, 2003).

Висновки дослідження та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Отже, на основі критеріїв зміни правового режиму кордону, характеру взаємодії сторін і міжнародно-системного контексту в еволюції прикордонної суперечки між КНР та Республікою Індія можна виділити шість основних етапів.

До 1947 р. кордон між Індостаном і Китаєм формувався як «імперський фронтир», межі якого визначалися стратегічними інтересами Британської імперії. Жодна з ключових ліній розмежування – лінія Джонсона, лінія Макартні–Макдональда, лінія Мак-Магона – не була узгоджена всіма заінтересованими сторонами, що заклало правову основу майбутнього конфлікту.

У 1947–1962 рр. незалежна Індія та КНР успадкували суперечливі колоніальні претензії. Встановлення китайського контролю над Тибетом, будівництво стратегічної дороги через Аксайчин, тибетська криза 1959 р. та «політика висунутих постів» призвели до війни 1962 р., яка закріпила китайський контроль над Аксайчином.

У 1962–1988 рр. конфлікт мав «заморожений» характер. Відносини між сторонами визначалися логікою холодної війни та радянсько-китайського конфлікту, а збройні інциденти мали локальний характер.

У 1988–2013 рр. сторони відмовилися від принципу «спочатку кордон, потім співпраця» і створили систему двосторонніх механізмів та заходів довіри, що забезпечила відносну стабільність на кордоні, проте не призвела до його делімітації.

У 2013–2020 рр. зміна балансу сил на користь КНР, розбудова прикордонної інфраструктури та зростання геополітичного суперництва в Азії спричинили серію криз, кульмінацією яких стало зіткнення в долині Галван, що фактично зруйнувало створену раніше систему заходів довіри.

Після 2020 р. розпочався етап кризового врегулювання та обережної нормалізації, який увінчався домовленостями 2024 р. про відновлення патрулювання та консенсусом 24-го раунду переговорів Спеціальних представників (2025 р.). Разом з тим, остаточне врегулювання прикордонної суперечки залишається віддаленою перспективою. Ймовірнішим сценарієм є поступове узгодження окремих ділянок Лінії фактичного контролю та вдосконалення механізмів кризового управління при збереженні принципових розбіжностей щодо Аксайчину та Аруначал-Прадешу. Подальший розвиток конфлікту значною мірою визначатиметься не лише двосторонніми чинниками, а й динамікою відносин обох держав зі США, Пакистаном і малими гімалайськими країнами, а також загальною еволюцією балансу сил в Азії.

Новизна дослідження полягає в тому, що вперше у вітчизняній науці про міжнародні відносини запропоновано періодизацію еволюції китайсько-індійського кордону, побудовану на чітко визначених критеріях, і доведено, що переходи між етапами щоразу збігалися зі зміною міжнародно-системного контексту; проаналізовано документи переговорного процесу 2024–2025 рр., зокрема консенсус 24-го раунду переговорів Спеціальних представників; обґрунтовано положення про те, що сучасна нормалізація має характер поетапного кризового управління, а не територіального компромісу.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом проблеми транскордонних річок (насамперед будівництва гідроелектростанції в нижній течії Ярлунг-Цангпо), впливу питання про наступника Далай-лами на китайсько-індійські відносини, а також з порівнянням китайсько-індійського досвіду з практикою врегулювання інших територіальних суперечок КНР.

References [Список літератури]

Agreement (1993). Agreement on the Maintenance of Peace and Tranquillity along the Line of Actual Control in the India-China Border Areas. Beijing, 7 September 1993. [In English]. [Agreement on the Maintenance of Peace and Tranquillity along the Line of Actual Control in the India-China Border Areas. Beijing, 7 September 1993.]

Agreement (1996). Agreement between the Government of the Republic of India and the Government of the People's Republic of China on Confidence-Building Measures in the Military Field along the Line of Actual Control in the India-China Border Areas. New Delhi, 29 November 1996. Retrieved from https://www.peaceagreements.org/view/234 [In English]. [Agreement between the Government of the Republic of India and the Government of the People's Republic of China on Confidence-Building Measures in the Military Field along the Line of Actual Control in the India-China Border Areas. New Delhi, 29 November 1996. URL: https://www.peaceagreements.org/view/234 (дата звернення: 14.02.2026).]

Agreement (2005). Agreement between the Government of the Republic of India and the Government of the People's Republic of China on the Political Parameters and Guiding Principles for the Settlement of the India-China Boundary Question. New Delhi, 11 April 2005. [In English]. [Agreement between the Government of the Republic of India and the Government of the People's Republic of China on the Political Parameters and Guiding Principles for the Settlement of the India-China Boundary Question. New Delhi, 11 April 2005.]

Buzan B., & Wæver O. (2003). Regions and Powers: The Structure of International Security. Cambridge: Cambridge University Press. [In English]. [Buzan B., Wæver O. Regions and Powers: The Structure of International Security. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. xxiv, 564 p.]

Fravel M. T. (2008). Strong Borders, Secure Nation: Cooperation and Conflict in China's Territorial Disputes. Princeton: Princeton University Press. [In English]. [Fravel M. T. Strong Borders, Secure Nation: Cooperation and Conflict in China's Territorial Disputes. Princeton: Princeton University Press, 2008. xvi, 376 p.]

Garver J. W. (2001). Protracted Contest: Sino-Indian Rivalry in the Twentieth Century. Seattle: University of Washington Press. [In English]. [Garver J. W. Protracted Contest: Sino-Indian Rivalry in the Twentieth Century. Seattle: University of Washington Press, 2001. xiv, 447 p.]

Gokhale V. (2021). The Long Game: How the Chinese Negotiate with India. Gurugram: Vintage, Penguin Random House India. [In English]. [Gokhale V. The Long Game: How the Chinese Negotiate with India. Gurugram: Vintage, Penguin Random House India, 2021. 200 p.]

Joshi M. (2022). Understanding the India-China Border: The Enduring Threat of War in High Himalaya. London: Hurst. [In English]. [Joshi M. Understanding the India-China Border: The Enduring Threat of War in High Himalaya. London: Hurst, 2022. 256 p.]

Kobzarenko A. M. (2004). The problem of the Indian-Chinese border. Ukrainian Diplomatic Encyclopedia: in 2 vols. Ed. by L. V. Huberskyi. Kyiv: Znannia Ukrainy, Vol. 1, 547. [In Ukrainian]. [Кобзаренко А. М. Індійсько-китайського кордону проблема. Українська дипломатична енциклопедія: у 2 т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ: Знання України, 2004. Т. 1. С. 547.]

Lamb A. (1964). The China-India Border: The Origins of the Disputed Boundaries. London: Oxford University Press. [In English]. [Lamb A. The China-India Border: The Origins of the Disputed Boundaries. London: Oxford University Press, 1964. xi, 192 p.]

Madan T. (2020). Fateful Triangle: How China Shaped US-India Relations during the Cold War. Washington, D.C.: Brookings Institution Press. [In English]. [Madan T. Fateful Triangle: How China Shaped US-India Relations during the Cold War. Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2020. 398 p.]

Maxwell N. (1970). India's China War. London: Jonathan Cape. [In English]. [Maxwell N. India's China War. London: Jonathan Cape, 1970. 475 p.]

Menon S. (2016). Choices: Inside the Making of India's Foreign Policy. Washington, D.C.: Brookings Institution Press. [In English]. [Menon S. Choices: Inside the Making of India's Foreign Policy. Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2016. 176 p.]

MFA PRC (2025). Ten Points of Consensus for the 24th Round of Talks Between the Special Representatives of China and India on the Boundary Question. Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. 20.08.2025. Retrieved from https://www.mfa.gov.cn/eng/wjb/wjbz/hd/202508/t20250820_11692839.html [In English]. [Ten Points of Consensus for the 24th Round of Talks Between the Special Representatives of China and India on the Boundary Question. Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. 20.08.2025. URL: https://www.mfa.gov.cn/eng/wjb/wjbz/hd/202508/t20250820_11692839.html (дата звернення: 23.03.2026).]

Raghavan S. (2010). War and Peace in Modern India: A Strategic History of the Nehru Years. Basingstoke: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230277519 [In English]. [Raghavan S. War and Peace

in Modern India: A Strategic History of the Nehru Years. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010. xxiii, 359 p. DOI: https://doi.org/10.1057/9780230277519.]

Westcott S. P. (2021). Seizing a Window of Opportunity? The Causes and Consequences of the 2020 Sino-Indian Border Stand-off. Journal of Asian Security and International Affairs, 8(1), 7–32. https://doi.org/10.1177/2347797021992527 [In English]. [Westcott S. P. Seizing a Window of Opportunity? The Causes and Consequences of the 2020 Sino-Indian Border Stand-off. Journal of Asian Security and International Affairs. 2021. Vol. 8, No. 1. P. 7–32. DOI: https://doi.org/10.1177/2347797021992527.]

M. S. Pokas
Department of International Relations, Faculty of International Relations, Political Science and Sociology
Odesa I.I. Mechnikov National University,
24/26, Frantsuzkyi Blvd., Odesa, 65082, Ukraine

HISTORICAL AND INTERNATIONAL POLITICAL ASPECTS OF THE EVOLUTION OF THE SINO-INDIAN BORDER

Summary
The article provides a comprehensive analysis of the evolution of the Sino-Indian border, the world's longest undelimited land border between two nuclear powers. The aim of the study is to trace the historical origins of the border dispute between the People's Republic of China and the Republic of India, to substantiate a periodization of its development and to determine the influence of international political factors on the dynamics of escalation and de-escalation of the conflict. The methodological basis comprises the historical-genetic and problem-chronological methods, comparative legal analysis of the treaty framework, case-study analysis of border crises, qualitative content analysis of official documents, as well as provisions of neorealism and regional security complex theory. The source base includes the interstate agreements of 1993, 1996 and 2005 and official documents of the Special Representatives mechanism of 2025.
Using three criteria – changes in the legal regime of the border, in the nature of interaction between the parties and in the international systemic context – six stages of the dispute are distinguished: the "imperial frontier" (before 1947); the inheritance of colonial claims and the war (1947–1962); the "frozen" conflict (1962–1988); the institutionalization of confidence-building measures (1988–2013); the period of forceful confrontation (2013–2020); and crisis management (after 2020). It is shown that the decisive factors of the conflict dynamics have been the Tibetan question, the shifting balance of power in Asia and the positions of third states – the USSR, the United States and Pakistan.
It is concluded that the consensus of the 24th round of talks between the Special Representatives (August 2025) – including the establishment of an expert group under the WMCC to explore an "early harvest" in boundary delimitation and of general-level mechanisms in the eastern and middle sectors – marks a transition to the gradual settlement of individual sections of the Line of Actual Control, but does not remove the fundamental disagreements over Aksai Chin and Arunachal Pradesh. The further development of the dispute will depend not only on bilateral factors but also on the relations of both states with the United States, Pakistan and the small Himalayan countries.
Key words: PRC, India, Line of Actual Control, McMahon Line, border conflict.

Дата першого надходження статті до видання: 31.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.10.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 25.11.2026